

УДК 343. 85

Вольський О. О., здобувач кафедри кримінального процесу та криміналістики ЛьвДУВС

Обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування заволодіння чужим майном, шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем

У статті розглядається проблема місця обставин, що підлягають доказуванню при провадженні досудового слідства як складова розслідування окремих видів злочинів та практична діяльності підрозділів досудового слідства. При цьому, використовується порівняння елементів загального предмету доказування у кримінальних провадженнях, елементів складу злочину та диспозиції норм кримінального законодавства, що передбачає кримінальну відповідальність за заволодіння майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем.

Ключові слова: обставини, що підлягають доказуванню, предмет доказування, заволодіння чужим майном, службова особа, зловживання службовим становищем.

В статье рассматривается проблема места обстоятельств, подлежащих доказыванию при производстве досудебного следствия как составляющая расследования отдельных видов преступлений и практическая деятельность подразделений досудебного следствия. При этом, используется сравнение элементов общего предмета доказывания по уголовным производствам, элементов состава преступления и диспозиции норм уголовного законодательства, предусматривающий уголовную ответственность за завладение имуществом путем злоупотребления служебным особо своим служебным положением.

Ключевые слова: обстоятельства, подлежащие доказыванию, предмет доказывания, завладение чужим имуществом, должностное лицо, злоупотребления служебным положением.

This paper addresses the problem of local circumstances to be proved in pre-trial proceedings as part of investigating some crimes and practice the criminal investigation departments. Thus, using the comparison element of the overall subject of proof in criminal proceedings, the elements of the crime and the criminal dyspozyciyi norm zakonodastva, which provides for criminal liability for obtaining property through abuse ososboyu his office.

Keywords: circumstances to be proved, the subject of evidence, seizure of another's property by an official malpractice.

Постановка проблеми. Завдання стадії досудового розслідування вважаються вирішеними лише в результаті правильного і повного встановлення обставин розслідуваної події і винних осіб. Обставини, що підлягають доказуванню у кримінальній справі, які називаються у літературі предметом доказування [1, с.28–29], являють собою сукупність юридично значущих обставин, які необхідно встановити для вирішення справи. Перелік обставин, що підлягають доказуванню у будь-якому провадженні, дається у статті 64 КПК України (1960 р.) та 91 КПК (2012 р.). Ці обставини обумовлені встановленими законом підставами кримінальної відповідальності або звільнення від неї, загальними засадами призначення покарання, ознаками конкретних складів злочинів. Коло таких обставин може бути розширене і конкретизоване стосовно кожного виду і різновиду злочинів, оскільки кримінальний закон указує на істотні ознаки кожного виду і різновиду злочину в конкретних складах, при встановленні наявності чи відсутності яких провадиться кваліфікація злочину, що розслідується.

Визначення й аналіз обставин, що підлягають установленню з тієї чи іншої категорії

злочинів, має не тільки кримінально-правове і кримінально-процесуальне значення, але і важливе криміналістичне значення, оскільки дозволяє слідчому обрати правильний напрямок розслідування, провести його повно, всебічно й об'єктивно [2, с.13]. М.О. Селіванов підкреслює, що методика розслідування окремих видів злочинів обумовлюється саме предметом доказування [3, с.72-121]. Без установлення фактичних обставин події, що відбулась, дій особи, спонукань, мотивів її дій та їх наслідків неможливо вирішити питання про те, чи мав місце злочин, чи винна особа і у чому саме, яке вона повинна понести покарання.

У вказаних вище нормах перелічені ті фактичні обставини, які при вирішенні будь-якої справи (у тому числі й у справах про розбої, вчинені неповнолітніми), мають правове значення. Це обставини, що характеризують подію злочину (час, місце, спосіб та ін.), винність особи у вчиненні злочину та мотиви злочину, обставини, що впливають на ступінь тяжкості злочину, а також характеризують особу обвинуваченого, пом'якшують та обтяжують покарання, визначають характер і розмір шкоди, заподіяної злочинцем, тощо.

Виходячи із загального визначення переліку обставин, що підлягають доказуванню у кожному кримінальному провадженні, зазначених у КПК, вважаємо за необхідне зупинитися на специфіці встановлення тих обставин заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем від яких у конкретному випадку залежать і висунуті версії, і план розслідування, і черговість проведення слідчих дій, і кінцевий результат доказування [4, с. 193-194]. Ми виходимо не тільки із приписів та вимог КК України і КПК України, але й з рекомендацій, розроблених у криміналістичній науці В.В. Тищенко [5,], І.О. Возгріним [6], М.В. Салтевським [7] Р.Л. Степанюком [8] та іншими вченими, а також з наявного досвіду виявлення та розслідування злочинів розглянутої категорії.

Стан дослідження проблеми. Як вже відзначалося, ні загальні питання методики розслідування злочинів, ні проблеми методики розслідування заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем, ні проблеми встановлення місця обставин, що потребують з'ясування у структурі криміналістичної методики, не є новими для науки криміналістики. Тією чи іншою мірою, свою увагу цим проблемам присвячували всі відомі вчені-криміналісти. Серед надбань науки, необхідно відзначити роботи Т.В. Авер'янової, Р.С. Белкіна, В.А. Журавеля, Г.А. Мотусовського, О.Р. Росинської, М.В. Салтевського, Р.Л. Степанюка, В.М. Шевчука, В.Ю. Шепітька, Б.В. Щура тощо.

Метою цієї статті є розкриття змісту обставин, які потребують доказування при розслідуванні заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем та встановлення на цій підставі їх місця у структурі методики розслідування цього злочину, а відтак й криміналістичної методики в цілому.

Виклад основного матеріалу. Розпочнемо, очевидно, із тези про те, що коло обставин, які потребують з'ясування при розслідуванні досліджуваного злочину визначаються структурно змістом ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України «Обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні». Положення відповідної норми вказують є на те, що у кримінальному провадженні підлягають доказуванню: 1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); 2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу

обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання [9].

Виникає питання, чи достатні наведені обставини, які підлягають доказуванню для виконання завдань досудового розслідування за фактами заволодіння майном, шляхом зловживання службовим становищем.

Аналіз положень ст. 91 КПК України дає підстави для негативної відповіді на це питання. Склад конкретного злочину не дає вичерпного переліку відповідних обставин. Вирішення вказаної проблеми лежить в площині загальних підходів до застосування положень КК України, процесуальним супроводженням яких й присвячується кримінальне процесуальне законодавство. Йдеться про те, що у визначенні, наведеному вище, сформульовані обставини, які мають безпосередній вплив на кваліфікацію вчиненого. Проте кваліфікація злочину — це лише частина застосування кримінального закону. Друга частина — не менш важлива — призначення винній особі справедливого покарання, також потребує криміналістичного забезпечення. Саме з цією метою, як видається, серед обставин, які підлягають доказуванню ву кримінальному провадженні наведені такі як обставини, що характеризують особу обвинуваченого, пом'якшують та обтяжують покарання. Визнаючи цей факт, відзначимо, що у всіх випадках розслідування вчиненого злочину, перелік відповідних обставин є стабільним та таким, що не залежить від фактично вчиненого діяння (за окремими винятками). Саме тому законодавець передбачив відповідні обтяжуючі та пом'якшуючі покарання обставини у Загальній частині КК України (ст.ст. 66, 67 КК України), а обставини, що характеризують особу підозрюваного, обвинуваченого — назвав серед загальних засад призначення покарання (ст. 65 КК України) [10]. Цей факт означає, що відповідні обставини повинні бути з'ясовані при розслідуванні всіх без винятку кримінальних проваджень, так би мовити «винесені за дужки» специфічних для кожного окремого виду обставин, які потребують з'ясування.

Тепер повернемося до питання, поставленого на початку статті та у її назві. Яке ж місце у структурі криміналістичної методики займають обставини, які потребують з'ясування при розслідуванні кримінальних правопорушень та обставини які підлягають доказуванню під час провадження досудового розслідування?

У криміналістиці розроблена структура окремих методик розслідування, узагальнений варіант якої можна подати так: а) криміналістична характеристика даного виду злочину; б) типові слідчі ситуації на стадії виявлення злочину та етапах його розслідування; в) криміналістичні питання порушення кримінальної справи; г) слідчі версії, обставини, що підлягають з'ясуванню; ґ) організація і планування розслідування; д) першочергові слідчі дії і оперативно-розшукові заходи; е) особливості проведення окремих слідчих дій та їх комплексів (тактичних операцій); є) забезпечення координації дій правоохоронних органів у розслідуванні та взаємодії з контролюючими та іншими державними органами, об'єднаннями громадян; ж) заходи криміналістичної профілактики [11, с.366-367].

У іншому джерелі наведена менші кількість структурних елементів, але названий той елемент, який нас цікавить: криміналістична характеристика відповідного виду злочину та коло обставин, які підлягають першочерговому та наступному встановленню; типові слідчі ситуації, які виникають на різних етапах розслідування, версіях та плануванні; першопочаткові та наступні методи збирання доказової та іншої криміналістичної інформації; тактичні та методологічні особливості окремих слідчих дій, криміналістичних операцій та взаємодії слідчих з оперативно-розшуковими та інспек-

ційними органами; особливості використання спеціальних знань при розслідуванні; особливості попередження даних злочинів [12, с.546].

Третій підхід до розглядуваної проблематики полягає у виліченні наступних елементів криміналістичної методики: коло обставин, які підлягають першочерговому та наступному встановленню; типові слідчі ситуації, які виникають на різних етапах розслідування; висунення версій та планування розслідування; першопочаткові та наступні методи збирання доказової та іншої криміналістичної інформації; тактичні та методичні особливості окремих слідчих дій, криміналістичних операцій та взаємодії з оперативними підрозділами; особливості використання спеціальних знань при розслідуванні [13].

Таким чином, позиції у літературі розподілилися принаймні на три групи: перша – обставини, які потребують з'ясування при розслідуванні «розчиняються» у криміналістичній характеристиці відповідного злочину; друга – дані обставини входять у склад криміналістичної характеристики злочину, тримаючись дещо «особняком»; і, нарешті, третя – обставини, які потребують з'ясування при розслідуванні злочину або заміняють собою криміналістичну характеристику злочину, або ж є самостійним елементом методики розслідування окремих видів злочинів.

Що ж стосовно співвідношення обставин, які підлягають доказуванню та обставин які підлягають встановленню (з'ясуванню) то доцільно розмежовувати поняття предмету доказування та обставин, які підлягають встановленню. В окремих методиках повинні бути відбиті і допоміжні обставини (доказові факти), типові для даної категорії злочинів, за допомогою яких і через з'ясування яких встановлюються основні обставини злочину – предмет доказування [14, с.91-92].

Якщо предмет доказування визначається законом, то коло допоміжних обставин обумовлюється особливостями криміналістичної характеристики виду чи групи злочинів, а також змістом слідчих ситуацій, що складаються на тому чи іншому етапі розслідування. У той же час тут спостерігається і зворотний зв'язок: криміналістична характеристика окремого виду злочинів формується шляхом аналізу й узагальнення криміналістичних характеристик сукупності конкретних злочинів, а дати таку характеристику можна лише за умови їх розкриття, тобто встановлення обставин, що підлягають встановленню. У цьому простежується взаємозв'язок обставин, що підлягають встановленню, криміналістичної характеристики і слідчої ситуації [15, с.58; 16, с.114; 17, с.51-52; 18, с.11-18].

Тому у статті ми розкриваємо власне обставини, що підлягають доказуванню при провадженні досудого розслідування фактів заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем, які як розуміється можуть та повинні стати основою для формування обставин які підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень, які в свою чергу розглядаються як елемент методики розслідування окремих видів злочину.

Таким чином, спробуємо і ми, використовуючи аналітичний матеріал першої частини статті, запропонувати розуміння місця обставин, які потребують доказування при розслідуванні кримінальних правопорушень про заволодіння майном, шляхом зловживання службовим становищем.

Згідно з вимогами до ст. 2 Кримінального кодексу України підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить ознаки складу злочину, передбаченого цим кодексом [10]. Отже, кримінальне законодавство

користується конструкцією складу злочину, яка є базовою для визначення підстави кримінальної відповідальності.

Потреба співставлення цих двох юридичних конструкцій впливає з положень ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України, відповідно до положень якої, завданням кримінального судочинства в Україні, забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [9].

Склад конкретного злочину визначається, насамперед у диспозиції відповідної статті Особливої частини Кримінального кодексу України. Так відповідні положення ст. 191 КК України, яка встановлює кримінальну відповідальність за привласнення чи розтрата чужого майна, яке було ввірене особі чи перебувало в її віданні, привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем

Крім того, вчинення вищевикладених дій повторно або за попередньою змовою групою осіб, а також якщо вони вчинені у великих розмірах, в особливо великих розмірах або організованою групою.

У контексті проведеного дослідження, нас цікавить вчинення цього виду кримінального правопорушення способом заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем

У такому разі доцільно буде співставити відповідно конструкції з позиції обставини, які підлягають доказуванню, елементи складу злочину.

Пропонуємо співставлення обставин, які підлягають доказуванню, елементів складу злочину та ознак заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем.

1. Серед обставин які підлягають доказуванню: подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); об'єктивна сторона складу злочину (діяння, суспільно-небезпечний наслідок, причиновий зв'язок, спосіб вчинення злочину, час, місце, знаряддя, засоби, обстановка вчинення злочину тощо), кваліфікуючі ознаки, які стосуються об'єктивної сторони — ознаки заволодіння чужим майном шляхом зловживанням службовим становищем: суть способу вчинення діяння - незаконне одержання чужого майно на свою користь чи користь третіх осіб, використовуючи при цьому своє службове становище; предмет злочину - виступає майно, яке було ввірене винному чи було в його віданні, тобто воно знаходилось у правомірному володінні винного, який був наділений правомочністю по розпорядженню, управлінню, доставці або зберіганню такого майна. Така правомочність може обумовлюватись службовими обов'язками, договірними відносинами або спеціальним дорученням. Крім того, предметом злочину може бути і майно, яке безпосередньо не було ввірене винному чи не перебувало в його віданні, а це майно щодо якого в силу своєї посади (почтійно чи тимчасово) винний наділений правомочністю управління чи розпорядження майном через інших осіб. Тобто він має певні владні повноваження щодо впливу на осіб, яким це майно ввірено чи перебуває у їх віданні.

2. Щодо обставин, які підлягають доказуванню: винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; суб'єктивна сторона складу злочину: вина, мотив, мета, емоційний

стан; кваліфікуючі ознаки, які стосуються суб'єктивної сторони діяння яке досліджується: форма вини — прямий умисел; мотив: корисливий; мета: одержати для себе чи на користь інших осіб майно чи право владності на майно.

3. Предмет доказування: вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; елементи складу злочину: кваліфікуючі ознаки щодо розміру шкоди завданої злочином; щодо ознак злочину досліджуваної категорії: вчинення у великих розмірах: від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та особливо великих розмірах: двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину.

4. Предмет доказування: обставини, які характеризують особу обвинуваченого; ознаки суб'єкта злочину: фізична особа, осудність, вік, ознаки спеціального суб'єкта; кваліфікуючі ознаки, які стосуються суб'єкта; ознаки складу злочину: суб'єкт привласнення, розтрати або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службової особи своїм службовим становищем - спеціальний, ним може бути лиш службова особа, тобто особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління зі спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом. Кваліфікуючими ознаками щодо суб'єкта є вчинення діяння групою осіб та організованою групою осіб.

Серед обставин, що впливають на ступінь тяжкості вчинення злочину та оставин, які пом'якшують покарання як такі які підлягають доказуванню слід відзначити: з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину а також добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди (що, як наслідок, може розглядатись як підстава укладення угоди про примирення); вчинення злочину жінкою в стані вагітності; вчинення злочину внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин; вчинення злочину під впливом погрози, примусу або через матеріальну, службову чи іншу залежність; вчинення злочину з перевищенням меж крайньої необхідності.

Поряд з цим, слід врахувати, що при призначенні покарання суд може визнати такими, що його пом'якшують, і інші обставини, не зазначені вище, якщо вони, для прикладу, подані стороною захисту, встановлення та перевірені у ході провадження досудового розслідування стороною обвинувачення.

Серед обставин, що впливають на ступінь тяжкості вчинення злочину та оставин, які обтяжують покарання, як такі, що підлягають доказуванню слід відзначити: тяжкі наслідки, завдані злочином, вчинення злочину щодо малолітнього, особи похилого віку, щодо особи, яка перебуває в матеріальній, службовій чи іншій залежності від винного, з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій.

Щодо обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання та спеціальних підстав у ст. 191 КК України не визначенні, тому можуть застосовуватись підстави визначенні розділом 9 та 12 КК України, якщо такі

фактично мали місце і можуть застосовуватись.

Висновки. Таким чином, обставинами, що потребують доказування при розслідуванні заволодіння чужим майном, шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем слід вважати:

1. Факт вчинення діяння - незаконного оборонення чужого майна способом зловживання службовим становищем — тобто вчинення умисного використання службовою особою всупереч інтересам служби своїх прав і можливостей, пов'язаних з її посадою дій спрямованих на оборонення на свою користь чи користь третій осіб майна чи права власності на майно. При цьому, способом заволодіння може бути також розтрата, привласнення вчинена службовою особою з використанням службового становища чи інші форми оборонення майна чи права власності на майно.

Кваліфікуючими ознаками щодо факту вчинення, які впливають на ступінь тяжкості діяння є його повторно, тобто особа вчиняла два та більше злочинів визначених приміткою 1 ст. 185 КК України.

2. Вчинення службовою особою: тобто особою, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління зі спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Кваліфікуючими ознаками щодо суб'єкт, які впливають на ступінь тяжкості діяння є його вчинення групою осіб то організованою групою осіб.

3. Форму вини - діяння вчиняється умисно, з корисливих мотивів, мета - одержати для себе чи на користь інших осіб майна чи право власності на майно.

4. Відповідно, предмет посягання - майно, яке було ввірене винному чи було в його віданні, тобто воно знаходилось у правомірному володінні винного, який був наділений правомочністю по розпорядженню, управлінню, доставці або зберіганню такого майна, а також якщо така правомочність обумовлювалась службовими обов'язками, договірними відносинами або спеціальним дорученням та майна яке безпосередньо не було ввірене винному чи не перебувало в його віданні, а це майно щодо якого в силу своєї посади він наділений правомочністю управління чи розпорядження через інших осіб, шляхом зловживанням службовим становищем.

Кваліфікуючими ознаками щодо предмету посягання є розмір шкоди завданої кримінальним правопорушенням: вчинення у великих розмірах: від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та особливо великих розмірах: двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину.

5. Обставинами, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого злочину, характеризують особу обвинуваченого обтяжують чи пом'якшують покарання: з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину а також добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заповдіяної шкоди, вчинення злочину під впливом погрози, примусу або через матеріальну, службову чи іншу залежність;

вчинення злочину з перевищенням меж крайньої необхідності; тяжкі наслідки, вчинення злочину щодо особи, яка перебуває в матеріальній, службовій чи іншій залежності від винного, з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій.

Вищевикладена конструкція матеми практичне занчення, оскільки для її формування використані положення, прямо передбачені у матеріальному та процесуальному праві.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Васильев А.Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений. — М.: ЛэксЭст, 2002. — 76 с.
2. Колмаков В.П. Расследование убийств: Лекции для студентов. — М.: ВЮЗИ, 1958. — 78 с.
3. Селиванов Н.А. Советская криминалистика: система понятий. — М.: Юрид. лит., 1982. — 158 с.
4. Андреев О.О. Специфика доказывания у справах про вбивства, вчинені неповолітніми // Вісн. Харк. нац. ун-ту внутр. справ. Випуск 35. Харків, ХНУВС, 2006. — С.191-199.
5. Тищенко В.В. Корыстно-насильственные преступления: криминалистический анализ: Монография. — Одесса: Юрид. лит., 2002. — 360 с.
6. Возгрин И.А. Введение в криминалистику: История, основы теории, библиография. — СПб, 2003. — 475 с.
7. Салтвський М.В. Криміналістика: Підручник: У 2-ч. Ч.2. — Харків: Консум, 2001. — 528 с.
8. Степанюк Р.Л. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України / Р.Л. Степанюк; за заг ред д-ра юрид наук, професора/ А.Ф. Волобуєва.- Х.: Ніка Нова, 2012.- 382 с.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року (зі змінами та доповненнями)-електронний ресурс.- режим доступу.-<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
10. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2010 року (зі змінами та доповненнями)-електронний ресурс.- режим доступу.-<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
11. Криміналістика: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / За ред. В. Ю. Шепітька. — 2-ге вид., переробл. і допов. — К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. — 728 с.
12. Криминалистика: Учебник / под редакцией Н.П. Яблокова. — 3-е изд. перераб. и доп. — М. Юрист, 2005.
13. Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криминалистика: Учебник. — 2-е изд. перераб. и доп. / Под редакцией доктора юридических наук, профессора Е.П. Ищенко — М. Инфра-М, 2005
14. Танасевич В.Г. Теоретические основы методики расследования преступлений. // Советское государство и право. — 1976. — № 6 — С. 90-94.
15. Селиванов Н. Криминалистические характеристики преступлений и следственные ситуации в методике расследования. // Социалистическая законность. — 1977. — № 2. — С. 56-59.
16. Образцов В.А., Танасевич В.Г. Понятие и криминалистическое значение следственной ситуации. // Советское государство и право. — 1979. — № 8. — С. 109-115.
17. Хмыров А.А. Криминалистическая характеристика преступлений и предмет доказывания. // Криминалистическая характеристика преступлений: Сб. науч. трудов. — М., 1984. — С. 50-53.
18. Драпкин Л.Я. Предмет доказывания и криминалистические характеристики преступлений. // Криминалистические характеристики в методике расследования преступлений. — Свердловск: Изд-во УрГУ, 1978. — С. 11-18.

